

Slováckým muzeem zněl fenomenální nástroj

Autoři: Mgr. Jan Káčer, Mgr. Petr Číhal, Slovácké muzeum v Uherském Hradišti 20. 10. 2022 – 15. 1. 2023

Cimbál je hudebním nástrojem s dlouhou historií, a především nezaměnitelnou tónovou barvou a zvukovými možnostmi. Na první nezasvěcený pohled by se mohlo zdát, že se jedná o nástroj, který je součástí moravské tradiční hudby minimálně od nepaměti. Ovšem je to opravdu tak? Návštěvníci Slováckého muzea v Uherském Hradišti měli možnost zjistit, že instrument, který dal pojmenování nejčastější nástrojové sestavě tradiční lidové hudby na Moravě, nebyl vždycky takovým, jak jej dnes vidáme nejčastěji. Nepoužíval se a nepoužívá jen v lidové hudbě, a dokonce jej můžeme slyšet nejen v povodí moravských či slovenských řek.

Od 20. října 2022 až do 15. ledna 2023 se uskutečnila ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti výstava s výstižným názvem

Fenomén cimbál. Instalace nabídla několik rozměrů cimbálového světa. Výstavu připravili Mgr. Jan Káčer a Mgr. Petr Číhal. Expozice nabídla historické ukotvení, organologické zařazení a ohlédnutí do minulosti i současnosti nástroje. Stála na čtyřech hlavních pilířích. Historie nástroje a jeho zařazení do světového kontextu byla návštěvníkům nabídnuta prostřednictvím panelů s texty a fotografiemi. Obsah sdělení byl podpořen trojrozměrnými exponáty. Autorům výstavy se podařilo na jednom místě shromáždit obdivuhodnou kolekci historických nástrojů. Jednalo se především o menší stolové cimbálky. Tedy předchůdce dnešního velkého tzv. maďarského cimbálu. Historický instrumentář z našeho prostředí doplnily ukázky dalších typů z velké světové rodiny strunných úderných nástrojů. Nechyběly hackbretty z německého prostředí, blízkovýchodní santur nebo také čínský yangqin. Nesporným přínosem výstavy byl akcent, který autoři přisadili samotným výrobcům nástrojů na Moravě. Cimbál patří k mechanickým nástrojům a od 2. poloviny 19. století, kdy došlo k přidání pedalizačního

systému a celkovému rozšíření nástroje, se jeho konstrukce neustále vyvíjí a zdokonaľuje. V posledních dekáďách přibýlo v našem prostředí cimbalistů a hra na tento nástroj se neustále profesionalizuje a technicky i hudebně perfekcionalizuje. To může být motivováno kvalitním hudebním školstvím, a právě zásluhou konstrukčně stále dokonaljších nástrojů. Výstava představila pět výrobců cimbálů a také ukázky jejich práce. Návštěvníci se seznámili s výrobcí Jiřím Galuškou, Vladimírem a Miroslavem Holišem (firma Holák), Pavlem Petrželou, Pavlem Všianským (fa Všianský) a Milanem Heřmanem. Součástí expozice byla také ukázka dílny výrobce nástrojů, ve které nemohlo chybět rozpracované torzo cimbálu.

Fenomenálnost cimbálu přichází s jeho zvukem, o který se postarají interpreti – cimbalisté. Nutno přiznat, že výstava rozhodně nebyla na hudební ukázky skoupá. Autoři vybrali velice žánrově a instrumentálně zajímavé audio- i videonahrávky, které návštěvníkům přiblížily možnosti nástroje, jeho rozšíření, a představili také přední hráče na tento nástroj. Hudba je proces a tvůrčí činnost. Na několik nástrojů mohli hudebně tvořit také návštěvníci výstavy. Opravdu zajímavým zpestřením expozice byl digitální cimbál. Tedy interaktivní program, který umožňoval hru na cimbál prostřednictvím doteku na led obrazovky. Návštěvníci tedy měli možnost poznat nástroj od jeho nejstarších archaických typů přes koncertní cimbály až po elektroakustické a digitální provedení.

Není náhodou, že expozice zasvěcena cimbálu, jeho minulosti, vývoji, stavbě i samotné hudbě vznikla v Uherském Hradišti. Ostatně jednou z motivací k přípravě výstavy bylo také výročí dvou zdejších výrazných uměleckých osobností, kterými byli hudebník, choreograf a výtvarník Jaroslav Václav Staněk a cimbalista, upravovatel a pedagog Jaroslav Čech. Fotografie připomínající tyto dva pilíře hudebního folklorismu na Uherkohradištsku byly součástí expozice.

Cimbál je hudebním nástrojem, který prožívá v posledních dekáďách výrazný vzestup. Přibývá hráčů, zvyšuje se technická i umělecká úroveň a nástroj je používán napříč hudebními žánry. Hra na cimbál je součástí našeho uměleckého vzdělávacího systému. Mladí cimbalisté studují na základních uměleckých školách a později na konzervatořích či v zahraničí na hudebních akademiích. Konají se interpretační soutěže a festivaly. Cimbál je součástí tradiční lidové hudby a už není výjimkou jeho využití také v hudbě artificiální, jazzu či world music. Jedná se o instrument, který zaujme. Posluchače, hráče i diváky. Je dobře, že Slováké muzeum věnovalo pozornost nástroji, který kdysi okouzľil například i skladatele Ference Liszta, Leoše Janáčka či Igora Stravinského. Výstava Fenomén cimbál nabídla setkání s celou škálou nástrojů, jež nás okouzľují rozezvučením svých strun. Dokladem zajímavosti, interaktivity i oblíbenosti výstavy byl velký návštěvnícký zájem, několikrát odměněný a podpořený komentovanými prohlídkami a zasvěceným muzikantským výkladem Mgr. Jana Káčera. Jediným postesknutím snad budí to, že se jednalo pouze o jednorázovou krátkodobou instalaci, která by si zcela jistě zasloužila představit fenomenálnost cimbálu i v dalších regionech.

Jaroslav Kneisl

Masky, kostýmy, maškary. Maskované obchůzky a průvody v tradici jihovýchodní Moravy na fotografiích, uměleckých dílech i hmotných dokladech

Autorka: PhDr. Blanka Petráková, Muzeum luhačovického Zálesí 8. 10. 2021 – 18. 9. 2022

Muzeum luhačovického Zálesí v Luhačovicích patří k těm muzeím, které nemají velké výstavní prostory, přesto se vždy autorům podařilo zrealizovat výstavu tak, že působí dojmem výstavy v obrovském prostoru.

Na podzim roku 2021 uspořádalo muzeum etnografickou výstavu, která se věnovala maskám oblékaným v předvánočním čase a v období masopustu, jednak z vlastních fondů a také z výpůjček z kolegiálních muzeí. Na výstavě byly představeny masky Mikuláše s andělem, čertem, smrtí z oblasti Luhačovicka, které doplnily postavy z mikulášských obchůzek ze Žlutavy. Tvořila je postava Turka, který byl oblečený v typickém červeném kostýmu, lauffi neboli poslové – postavy s vysokými čepicemi kornoutového tvaru, v rukách s pastýřským *bičiskem*. Zde byl uveden i text starosty ze Žlutavy, který

účastníkům povoloval mikulášskou obchůzku. Masky čertů při mikulášských obchůzkách bývají často shodné s maskami o masopustu. Obdivuhodní byli čerti v různých typech kožešinových masek z jižního Valašska, kterým autorka výstavy věnovala celou jednu část. Postavy měly na těle připevněny zvonce, kterými při obchůzkách lomozí a působí značně emotivně. Pozoruhodné byly v prostoru samostatně pověšené dřevěné řezané masky čertů, které zruční řezbáři zhotovují ručně z lipového dřeva. Obličej býval plasticky řezaný s otvory pro oči a ústa, odkud visel jazyk, nabarvený červenou a černou barvou, což působilo strašidelně a horní část masky lemovala beráncí kožešina.

Do jizby vsadila autorka hospodyně v záleském kroji nabízející pohoštění, starý typ masky slaměňáka, který spolu s medvědem a dalšími zvířecími maskami – symbolem bohatství a plodnosti, měly přinést do domu hojnost. Ve výstavě nebyly opomenuté ani důležité masopustní doplňky, jako byla např. obří nasazovací hlava z tvrzeného papíru harmonikáře, který býval často součástí masopustního průvodu.

Od konce třicátých let 20. století se konaly v Luhačovicích sokolské šibřinky a městské bály, na které se oblékaly kostýmy šité

vyučeními švadlenami. Těm byla věnována část výstavy nazvaná Kostýmy a karnevaly, s nápaditými oděvy z počátku éry luhačovických šibřinek, jež muzeum získalo do svých sbírek od rodiny Bujárkovy. Atmosféru balů vytvořily nejen papírové škrabošky účastníků maškarních balů, ale i lampiony zavěšené v prostoru imaginárního tanečního sálu. Oblíbené byly i dětské karnevaly, které na výstavě s názvem Maškary Marie Skovajsové zastupovaly dětské kostýmy.

Výstavu doplnily černobílé i barevné fotografie z fotoarchivu Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, které vznikaly v průběhu několika desetiletí a pořizovali je muzejní etnografové Karel Pavlišník, Zuzana Marhoulová, Alena Prudká a Blanka Petráková při dokumentaci občůzek. Působivý byl zejména soubor fotografií, které muzeu poskytl fotograf Jan Horáček, nebo fotografie starosty obce Žlutava Stanislava Koláře a fotografií Ondřeje Cholasty a Ladislava Strouhala. Výstavu doplňoval výběr z malířské tvorby Ludmily Vaškové s tematikou masopustních občůzek. Autorka výstavy nezapomněla ani na děti a jejich tvořivý koutek i s televizní projekcí masopustních občůzek, čímž si školáci mohli rozšířit poznatky o masopustních občůzkách v jiných lokalitách.

Při příležitosti otevření výstavy vyšel v rámci vydávání *Noviny Muzea luhačovického*

žského Zálesí list s názvem *Masky, kostýmy, maškary s drobnými články – masopustní občůzky, maškarní bály, papírové masky a nasazovací hlavy, mikulášské průvody a masky v lidové tradici*. Nápaditý počin jistě obohatil každého návštěvníka o další zajímavé informace pojící se k výstavě.

Výstava *Masky, kostýmy, maškary* byla v roce 2021 oceněna Českou národopisnou společností v kategorii *Výstava/expozice* jako nejlepší výstava roku. Slavnostní předání ceny proběhlo před hlavním sobotním programem na Mezinárodním folklorním festivalu ve Strážnici. Tato monotematická výstava by mohla být příkladem pro jiná muzea, neboť i v malém prostoru je možné vytvořit výstavu na vysoké odborné, výtvarné i vystavářské úrovni.

Ludmila Tarcalová

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Foto R. Ševčík.

Zlínský kraj v lidové písni III. Okres Vsetín.

Zlínský kraj v lidové písni IV. Okres Kroměříž.

Sestavili a redakčně připravili: Lucie Uhlíková, Petr Číhal a Jan Kačer. Zlín 2021, 2022.

Lidovými písněmi z okresu Kroměříž se uzavřel rozsáhlý ediční projekt Zlínského kraje, jehož cílem bylo rozšířit povědomí o hudební kultuře regionu, postarat se o její udržení a další rozvoj. O edičním projektu a o prvních dvou dílech pojednala recenze v tomto periodiku, takže by bylo zbytečné data opakovat (Slovácko 2020). Nicméně každý svazek přináší jistá specifika. Způsob prezentace materiálů v recenzovaných dílech je stejný jako v předchozích, na první pohled je však rozdílný rozsah lokalit. Písně z okresu Vsetín pocházejí téměř ze stovky lokalit, zatímco poslední sbírka zahrnující část Hané je ve srovnání s předchozími poměrně útlá (33 obcí). Odráží to situaci obecně charakterizující sběratelství. Lidové písně se začaly sbírat a zapisovat poměrně pozdě a jejich vývoj proběhl v jednotlivých regionech s různou intenzitou. Bohatá Haná měla snazší přístup k novým proudům, došlo zde k rozvoji průmyslu a s tím souvisejícím změnám v kulturním a společenském životě. Jestliže zde sběratelé nenašli dost písňového materiálu, ve srovnání s chudšími podhorskými a horskými oblastmi, byl to hlavně důsledek vývojového stupně, nikoli nedostatku kulturní aktivity. Na Hané starší písně ustoupily z aktivního zpěvu a byly nahrazeny novými. Na této situaci se podepsala i náhodnost ve sběratelské práci, neboť do některých obcí sběratelé z různých důvodů vůbec nezamířili.

Výběr lokalit pro celý ediční projekt určilo správní členění, nikoli příslušnost k národopisné oblasti, což byl ve 20. století nejčastější postup v rozsáhlých regionálních sbírkách (např. v Lidových písních z Podhorácka, 2011, 2013, 2015), k nimž se řadí

i právě recenzované svazky. Říci, co je výhodnější a praktičtější, není snadné. Rozhoduje dostatek vhodného materiálu, způsob jeho prezentace a v neposlední řadě hrají roli časové i finanční podmínky. Nejdůležitější je však skutečnost, že se v tisku písně zpřístupňují všem zájemcům. Někteří z milovníků lidových písní si možná vzpomenou, jak po ediční aktivitě v padesátých letech, např. v nově vzniklém akademickém ústavu zaměřeném na různé druhy edicí (malá a velká řada písní a tanců, moderně koncipovaná regionální edice, příprava vydání nejstarší, tzv. guberniální sbírky atd.), nastalo období, kdy tato činnost téměř ustala. Ke změně došlo teprve po roce 1989, mimo jiné díky

rozvoji techniky (např. notace písní pomocí počítačů, která nahradila ruční zápis).

Recenzované svazky i celý projekt, označený ne zcela přesně jako uzavřený (rýsuje se ještě vydání určené přímo dětem) je třeba proto ocenit jak pro odbornost zpracování v duchu současného vývoje bádání, tak pro možnost širokého praktického využití. Ve druhé polovině edice najdeme vedle už zmíněných znaků některé zajímavosti. Ve svazku z Hané je to např. typická valašská střídnice ú místo očekávané široké samohlasky ó ve slovesech, adjektivech a substantivech, zjevně vliv kontaktů s Valašskem prostřednictvím sezónních pracovníků. O stáří některých písní napovídají zmínky o robotě v textech písní. Takové zachytil ve svých sběrech z první poloviny 19. století František Sušil, později zanikly. Na místní zvláštnosti ukazují rovněž rejstříky. Ten, který je sestavený podle obsahu, upozorňuje např. v části o vsetínském okrese na spojitost se zbojnictvím, se žatvou, kdy zněly typické ženské zpěvy, tzv. hečené, či na atmosféru horské pastvy v dětských písňových vyvoláváních v podobě halekaček. Značný rozsah celé edice umožňuje už z pouhého pohledu do soupisů zjistit písně, které se zpívaly téměř ve všech oblastech, jako je známá vojenská *Ještě je, ještě je ... ta míra*, oblíbená balada o sestře travičce (*Juliána, krásná panna*), písně o mostku, který se ohýbá, vzpomínka na svobodu a další, ale současně i skladby vázané pouze na konkrétní prostor. V okrese Kroměříž relativně častěji nacházíme varianty písní známých v západních oblastech, např. na Brněnsku a na Podhorácku. Je to důsledek polohy lokalit ve středu Moravy, čemuž se vyhnuly východní regiony v předešlých třech svazcích.

V ediční poznámce uživatel najde nejen data technické povahy, ale i odborné poznatky o zpěvní tradici, v posledním svazku např. o nápadné skupině opěvující Hanou a její obyvatele. Jde o zlidovělá skládání známých i neznámých autorů, která se stala součástí aktivního repertoáru. Často mají žer-

tovné až komické ladění, ale současně jsou také oslavou, ba velebením oblasti. Obdobu v jiných regionálních fondech bychom asi marně hledali. K sestavě zpěvníků směřuje poznámka o zařazení méně hodnotných a novějších skladeb. Výběr, v němž nejsou zastoupeny jen tzv. písňové perly, tak dokládá reálný stav lidového zpěvu s jeho vývojovými proměnami. Jazyk písní, jak dále uvádějí ediční poznámky, ukazuje zachovalost dialektu pouze do jisté míry. Přesto rozsah dochovaných, v textech písní použitých nářečních výrazů, kterých je ve svazku z Vsetínska přes dvě stovky, je nepochybně dokladem značné starobylosti. Z hlediska přístupnosti zápisů má ovšem tento díl jistotu výhodu v pětidílné edici Jana Nepomuka Poláška a Arnošta Kubeši z 1. poloviny 20. století. Záměrem současné sbírky sice bylo zveřejnit dosud nepublikované písně, ale opakované otištění některých není na závadu, tím spíše, že starší sbírky jsou v současné době už těžko dostupné. Zvláštností sbírek lidových písní je totiž skutečnost, že se jen málokterá dočkala opakovaného vydání. Písňové edice se zpravidla vydávají jednou, a to na dlouhou dobu, nezřídka i na staletí. Kdo se do této práce dá, záhy zjistí, že není snadná a že každá publikace vyžaduje řešení řady problémů. Nicméně v této podobě jsou lidové písně konkrétním naplněním snah předního znalce lidových písní Leoše Janáčka a celé řady sběratelů, kteří zaznamenávali písně, aby nezanikly, aby neležely skryty v přítmí archivů, ale aby neustále naplňovaly život širokých vrstev populace nejrůznějším způsobem. Editoři recenzovaného díla se tohoto úkolu zhostili s obdivuhodnou odvahou, na profesionální úrovni a v rekordním čase. Věřím, že jejich snahu patřičně ocení zájemci o lidové písně v dnešní době i v budoucích časech.

Marta Toncrová